

Een kwestie die bij Kaufmann ook steeds terugkomt, is die naar de toekomst van de katholieke kerk (zie vooral hoofdstuk 12, p. 254-279, en hoofdstuk 14, p. 294-318). Hoewel als dusdanig onbeantwoordbaar (p. 260-261), kan men volgens Kaufmann wel meer zicht krijgen op deze kwestie door te vragen naar de voorwaarden voor een succesvolle doorgave van het christendom. Hij onderscheidt een culturele, een persoonlijke en een organisatorische dimensie. Het vraagt cultureel om het vermogen tradities en innovaties zo te verbinden dat religioze situaties – diepere zin zoeken – voor personen in relevante religieuze verbanden gebracht worden. Op persoonlijk vlak vraagt ze, Kaufmann verwijst hier naar Hans Joas, om een ‘geloofscompetentie’ (p. 271), een vermogen van zelfbinding aan transcendent ervaringen. Op organisatorisch vlak zijn diepgaande hervormingen nodig zodat de kerk een “leer- en lerende gemeenschap”, een dialogale gemeenschap (hoofdstuk 8, p. 167-193) kan worden. Een nieuwe kerkorganisatie en kerkcultuur is dus maar één van de voorwaarden. Kaufmann besluit: „Was uns abhanden gekommen ist, ... ist ... eine bestimmte historische Haut des Christentums. Zu ihr gehört wahrscheinlich auch der monarchische und bürokratische Zentralismus des römischen Katholizismus. Aber das Christentum hat in seiner Geschichte schon manche historische Häutungen durchgemacht... Die Sehnsucht wird uns weiter treiben... Te Deum laudamus” (p. 317-318).

Staf Hellemans

(Universiteit Tilburg)

Barker, Eileen (red) (2013), *Revisionism and Diversification in New Religious Movements*, Farnham: Ashgate (Inform Series), pp. 271, ISBN 9781409462315, €38,99.

Harvey, Sarah & Suzanne Newcombe (eds) (2013), *Prophecy in the New Millennium. When Prophecies Persist*, Farnham: Ashgate (Inform Series), pp. 295, ISBN 9781409449959, £70.00.

Overtuigingen, hoe heilig ook, hebben een beperkte houdbaarheidsdatum. Nieuwe religieuze bewegingen starten vaak met een aantal onbetwifelbare uitspraken, niet alleen van theologische aard, maar ook over de wereld en over hoe de aanhangers zich moeten gedragen. Na verloop van tijd blijken deze onaantastbare waarheden toch aan slijtage onderhevig en worden zij aangepast en herzien. Hoe dat proces zich voltrekt, is het centrale thema van het boek *Revisionism and Diversification in New Religious Movements* – een bundeling van papers gepresenteerd op een van de Inform seminars – geredigeerd door Eileen Barker. In de inleiding maakt zij duidelijk dat revisie onvermijdelijk is: eerste leiders en volgelingen worden oud; er moet nieuwe aanhang worden gezocht, en er komen nieuwe leiders met andere ideeën. Maar ook door druk van buitenaf, door onvoorziene gebeurtenissen wordt voortschrijdend inzicht gevraagd en daarmee aanpassing van de leer en de organisatie. Bovendien vragen profetieën die niet uitkomen, herinterpretatie

van de leer, leiden soms tot een andere structuur, soms tot splitsing van de beweging. NRMs worden door haar gezien als recente bewegingen, met nog aanhang uit de eerste generatie. De meeste van de in de bundel opgenomen bewegingen voldoen aan dat criterium, hun aanhang wordt voor een deel gevormd door leden die alle veranderingen vanaf het begin hebben meegemaakt.

De eerste vier bewegingen die behandeld worden, zijn al vrij lang voorwerp van onderzoek. De *Family International* (voorheen *Children of God*) is, zo stelt onderzoekster Borowik, door de nieuwe leiders volledig veranderd ('rebooting'). Van een hiërarchische, millennialistische, in commune levende groepering met aan het hoofd een profeet wiens woord als onbetwistbaar werd gezien, is zij nu een Christelijk orthodoxe beweging geworden die de Bijbel centraal stelt en veel minder vraagt van de leden (die vooral via het internet met elkaar communiceren). Burke Rochford Jr beschrijft hoe de *Hara Krishnabeweging* in Noord-Amerika en West-Europa de sterk dalende aanhang heeft pogen te compenseren door te rekruteren onder Indiase immigranten. Door deze 'hindoeïsatie' is de beweging veel minder gebonden aan de leer van de stichter, Prabhupada, en in feite een Westerse sekte van het hindoeïsme geworden. Zij zal weinig niet-Indiase bekeerlingen meer trekken, zo is zijn conclusie. De periode van de *Unification Church*, na de dood van de stichter Sun Myung Moon, wordt beschreven door Mickler. Moons geestelijke en materiële erfenis wordt sinds zijn verscheiden beheerd door zijn vier kinderen en zijn weduwe. Hoewel ieder dat op eigen wijze heeft gedaan, zijn al de aanpassingen vooral gericht geweest op het verbeteren van het publieke imago. In de dynastieke strijd lijkt de weduwe haar positie te hebben verstevigd. De *Church of Scientology* kan worden beschouwd als een voorbeeld bij uitstek van revisionisme en conflicten, aldus Hugh Urban. In wat de stichter, L. Ron Hubbard, over zichzelf schreef, bleek *Dichtung und Wahrheit* niet sterk gescheiden en vooral het eerste te zijn. Veel ervan moest dan ook worden herzien. De interne controle op de leden is groot en de vervolging van afvalligen sterk, maar de beweging heeft niet kunnen verhinderen dat via het internet de 'geheime leer' bekend werd.

Dan volgen twee minder bekende bewegingen, die gemeenschappelijk hebben dat de leiders openbaringen van Maria hebben gekregen. Susan Palmer beschrijft *La Mission de l'Esprit-Saint* uit Québec, begonnen als een revitalisering van de mariadevotie toen de heilige maagd aan de stichter verscheen. Door haar openbaringen raakte de beweging in conflict met de katholieke kerk en maakte zich daar los van. Schisma's ontstonden door opvolgingsstrijd en ook door een falende profetie van een van de leiders, die het einde der wereld in 1974 voorspelde. Toen dat jaar zonder de ondergang van de wereld voorbij dreigde te gaan, gaf de profeet zijn volgelingen de opdracht over te gaan naar de Getuigen van Jehova om zo de verschrikkingen van de slag bij Armageddon – die volgens dit Genootschap in 1975 zou komen – te ontgaan. De andere Maria-beweging ontstond in Rusland. Eugene Clay beschrijft hoe Veniamin Bereslavski in 1984 openbaringen van de Godsmoeder ontving. Het ontvangen van steeds weer nieuwe revelaties bracht veelvuldig

revisie van oude standpunten en bindingen met zich: Bereslavski maakt zich los van de Orthodoxe kerk en zoekt aansluiting bij veel kerken en stromingen. Nieuwe, strengere wetgeving ten aanzien van NRMs doet hem besluiten Rusland te verlaten. Hij omarmt het geloof van de Katharen – hij krijgt van de *perfecti* openbaringen door – en verhuist naar Spanje om daar een gemeenschap te stichten die leeft vanuit het Kathaarse geloof.

Daarna worden drie bewegingen besproken die lange tijd nauwelijks bekend waren tot zij door een conflict met de samenleving veel aandacht kregen in de media. Allereerst wordt door Eugene Gallagher het restant van de *Branch Davidians* beschreven. Van de volgelingen van David Koresh die de aanval op het centrum in Waco op 19 april 1993 overleefden, hebben sommigen geen afscheid van zijn ideeën genomen. Zij pogen het gebeuren in Waco een plaats te geven volgens de in het adventisme gangbare overtuiging dat elke generatie weer *nieuw licht* krijgt, dus een eigen interpretatie van het tijds-gewricht moet geven. In 1995 werd de wereld opgeschrikt door de gewelddadige acties van *Aum Shinrikyo*, begonnen als een yoga groep, maar door de leider/profeet, Ashahara, een beweging geworden die zich actief wilde inzetten om de profetie over het einde der tijden te realiseren. Over de periode na 1995 rapporteert Erica Baffelli. De groep gaat verder en neemt (in 1999) de naam *Aleph* aan. Disputen over opvolging resulteren in een afscheiding in 2007 van een 200 mensen, die verder gaan onder de naam *Hikari no Wa*. Deze groep (nu 1500 leden) neemt afstand van Ashahara, is niet millennialistisch, niet streng ascetisch en presenteert zich als een ongevaarlijke groep en als bereid tot dialoog. James Tong bespreekt de 20-jarige geschiedenis van de in 1992 opgerichte *Falungong*. Deze beweging begon als een *qigong* organisatie (via ademhalingstechnieken lichamelijke welzijn bereiken), maar ontwikkelde zich tot een beweging die de mensheid moet redden in de komende 60 jaar. De leider, Li Hongzhi, herzielt zijn leer en zijn rol daarin herhaalde malen; hij wordt steeds belangrijker: hij is de messias en staat hoger dan de goden. De beweging kent een snelle groei, heeft – zo wordt aangenomen – 100 miljoen aanhangers in vele landen, maar kent nauwelijks schismata. Als oorzaken daarvoor noemt Tong: het autocratisch leiderschap, een sterk centraal geleid management en controle over leeruitspraken; enkel Li's publicaties hebben de status van geschriften en mogen alleen door hem worden uitgelegd.

Twee bijdragen zijn van de hand van voormalige volgelingen. Shiraz Maher bespreekt de Islamitische beweging *Hizb ut Tahrir*, die het kalifaat wil vestigen. Deze krijgt ook in Engeland aanhang. Ondanks afsplitsingen en tactische aanpassingen aan het leven in Engeland, blijft de focus op het herstel van het kalifaat. Masoud Banisadr was lid van de door hem beschreven beweging, de in 1955 in Iran opgerichte *Mujahedin e Kalegh*; begonnen als een guerrillabeweging met het doel de Shah te verjagen. De leider, Masoud Rajavi, is geïnspireerd door het marxisme en de islam. Hij steunde Khomeini, maar keerde zich later tegen hem. Hij streed met Saddam Hussein tegen Iran, en verdween na diens nederlaag met onbekende bestemming. Zijn vrouw, in Parijs, leidt de organisatie.

De laatste bewegingen die worden besproken hebben een vrij lange geschiedenis en voldoen niet aan het uitgangspunt voor de bundel, namelijk dat de eerste generatie (deels) nog aanwezig moet zijn. Massimo Introvigne laat zien hoe de *Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen* met pijnlijke gebeurtenissen uit haar geschiedenis omgaat. De belangrijkste tactiek is marginaliseren; zo wordt bijvoorbeeld van het poligame huwelijk gezegd dat het een onbelangrijk deel is van de geschiedenis van de kerk. Ook de vraag of het *Boek van Mormon* een vertaling is door de profeet Smith van door hem gevonden gouden platen of eerder een openbaring, wordt door de meer liberale Mormonen als onbelangrijk beoordeeld. In de bijdrage van Gordon Melton wordt aangegeven hoe in de *Westerse esoterische traditie* het geloof in de genezende werking van kristallen en in hun mogelijkheid tot opslag van echte energie vrijwel verdween door kritiek vanuit de wetenschap. Nu worden eigenschappen benadrukt die zich onttrekken aan wetenschappelijke testen. Timothy Miller vergelijkt, zonder de keuze ervan duidelijk te maken, drie casussen en geeft weer hoe zij veranderden. Zijn conclusie is ontvullend: bewegingen passen zich aan. Hoe de *Anti-cultbeweging* in de 40 jaar van haar bestaan is veranderd, wordt door drie mensen verbonden aan de *International Cultic Study Association* beschreven. De houding ten opzichte van cultus is genuanceerder geworden, de hersenspoeltheorie is verlaten, er is afstand genomen van deprogrammeerders, het streven naar professionalisme is sterker geworden en er wordt kritisch naar het eigen verleden gekeken.

David Bromley overziet in een afsluitend opstel alle bijdragen en poogt enige conclusies te trekken. Dat valt kennelijk tegen, want hij komt tot de wat voor de hand liggende uitspraak dat het boek gaat over levende religie en derhalve over aanpassing en dus revisie en diversificatie, of nog eens anders door hem verwoord: over hoe religieuze realiteit wordt geconstrueerd en gereconstrueerd.

Een bundel kent altijd betere en minder goede bijdragen. Sommige opstellen geven nieuwe informatie (soms gebaseerd op nieuw onderzoek, bijv. Baffelli) over relatief onbekende bewegingen (Hikari no Wa, De Mariabewegingen, Mujahedin e Kalegh, Hizb ut Tahrir). Bij de laatste twee mist de westerse lezer wel achtergrondinformatie. Een aantal bijdragen is niet meer dan gelegenheidswerk (Miller, Introvigne, Melton, Bromley). Het thema dat in de bijdragen aan de orde moest komen, was revisionisme en diversificatie. De meeste schrijvers gebruiken die termen ook wel, maar als synoniemen voor aanpassing en reorganisatie. Een nieuw perspectief of nieuwe hypothesen hebben zij niet opgeleverd.

Als een van de oorzaken voor revisie en diversificatie werd hierboven genoemd de reactie van een religieuze beweging op een eindtijdprofetie. Dat nu is het centrale thema in *Prophecy in the New Millennium* (eveneens een bundel van papers gepresenteerd op twee Inform Seminars). De artikelen in de bundel zijn ondergebracht in vier delen. In het eerste (*Perspectives on prophecy*) zijn vier bijdragen opgenomen. Michael Barkun behandelt de voorspellingen van Harold Camping, die het einde van de wereld verwachtte in

2011, profetieën over catastrofale veranderingen van de aarde en over het Maya-jaar 2012. Al deze voorspellingen zouden vroeger beperkt zijn gebleven tot subculturele eilandjes, maar door de moderne communicatie (internet) zijn zij veel breder bekend geworden: *mainstreaming the fringe*. In de bijdrage van Simon Dein staat de vraag centraal hoe de in 1994 gestorven Lubavitch rebbe door allerlei rituele handelingen voor zijn volgelingen present blijft als de in leven zijnde messias. Johnston schrijft over chiliastische opvattingen bij non-conformistische groepen in het Engeland van eind 17de eeuw. Zelf zwoeren zij geweld af maar hoopten wel dat God hun vervolgers zou straffen en henzelf zou belonen in het duizendjarig rijk, waar heren knechten zijn. Maguire bespreekt losjes enige eindtijdprofetieën in het vroege Christendom.

In het tweede deel (*Perennial Prophecy in Mainstream Traditions*) zijn vijf artikelen bijeengebracht. Poloma en Lee beschrijven hoe profetieën in het vroege christendom steeds meer werden vervangen door teksten en gecontroleerde uitleg. In het pinkstergeloof krijgt de profetie weer een belangrijke rol. Maar ook daar worden profetische uitingen/invallen door de institutie gereguleerd en vooral beperkt tot en beschouwd als persoonlijke aanwijzingen in het dagelijkse leven. Beattie schrijft over de Mahdi in het denken bij de soennieten en bij de sjiieten in de vroege en huidige Islam, González-Reimann verhaalt over de redderfiguur, Kalki, in verschillende stromingen in het hindoeïsme, Bell schrijft over allerlei vormen van orakels en profetieën in het Tibetaanse boeddhisme en Grossmann kritiseert de seculiere voorspellingen over Y2K.

Deel III (*Contemporary Case Studies*) bevat vijf bijdragen, waarvan drie zijn gebaseerd op persoonlijke ervaringen als lid van een religieuze beweging. Abi Freeman May vertelt over haar belevenissen als een COG/TFI-lid. De gerichtheid op het spoedige einde der tijden bracht met zich dat de aanhangers zich niet druk maakten over de toekomst. Na de 'reboot' moest dat wel en vooral voor de eerste generatie (geen arbeidsverleden, geen pensioenopbouw, niet gewend aan een leven buiten de commune) gaf dat problemen. Shepherd en Shepherd vergelijken Mormonisme en The Family International met betrekking tot hun profetische tradities. De vergelijking levert weinig op en de vraag of het überhaupt zin heeft om deze twee – een kerk met 14 miljoen leden en een groepje van nauwelijks 5000 aanhangers – met elkaar te vergelijken, wordt niet gesteld. Interessanter is het verhaal van Hani Zaccarelli over zijn opgroeien als 'gezegend kind' in de Unification Church. Het is leven in de verwachting van de eindtijd, in een gedichotomiseerde wereld. Hij neemt afscheid van de Moon-kerk, maar komt tot de conclusie dat zijn jeugd misschien bizar was, maar dat je slechter kunt opgroeien. Livingstone Fagan, een van de overlevenden van het drama in Waco, poogt in zijn bijdrage duidelijk te maken dat de gebeurtenissen rond Waco al in de profetieën in de Bijbel waren voorzien en onderdeel zijn van het reddingsplan van God met de mensheid. David Robertsons artikel gaat over moderne samenzweringstheorieën, vooral die van filmmaker en radiopresentator Alex Jones. Jones gaat uit van een kleine kwaadwillende elite, die het gewone volk knecht. Jones en anderen

willen die elite ontmaskeren en zorgen voor een wereldwijd ontwaken van de geknechte massa. Zijn samenzweringstheorie is in feite een theodicee: een verklaring van het kwaad en de ongelijkheid in de wereld. De theorie heeft ook een utopisch aspect: door de ontmaskering zal de slavernij kunnen worden opgeheven.

Het laatste deel (*Prophecies*) kent vier opstellen. Andrew Wilson plaatst de voorspelling rond 2012 in het bredere apocalyptische milieu van Noord-Amerika en Europa. Kristine Larsen gaat in op argumenten die op het internet werden gepubliceerd ter ondersteuning van de voorspelling dat het einde van de wereld in 2012 zou komen. Zij maakt duidelijk dat die geen steun vinden in het wetenschappelijk onderzoek. Suzanne Rough, een auditor/channeler en stichtster van een school voor astrologie, heeft van een Intelligentie doorgekregen dat eind 2012 zich grote veranderingen met onze planeet zullen voordoen. De wereld is 1000 keer overbevolkt; de levende planeet kan deze parasitaire wijze van bewonen alleen maar van zich afschudden. De boodschap aan de mensheid is: werk samen met de planeet. Mayer rapporteert ook over 2012 op basis van (nogal mager) etnografisch onderzoek in Zwitserland. '2012' is in het gedachtegoed van het cultische milieu geen hoofdelement maar een van de vele aspecten, zo stelt hij. Gordon Melton sluit met een korte bijdrage de bundel af, die, ondanks dat hij vele bewegingen uit heden en verleden de revue laat passeren, niet meer is dan bladvulling.

Ook van deze bundel geldt dat er betere en minder goede bijdragen in aan te treffen zijn. Maar nog sterker dan bij de eerste wordt de indruk gewekt dat het (te) vaak gaat om gelegenhedswerk. De redactie heeft kennelijk niet sterk geselecteerd en zich beperkt tot het bij elkaar zetten van enigszins verwante artikelen om daarna de zo tot stand gebrachte delen van een weinig zeggend etiket te voorzien. Een aantal van de artikelen had ook gemakkelijk een plaats in de eerste bundel kunnen krijgen, wat deze tweede bundel vrijwel overbodig zou hebben gemaakt.

Lammert Gosse Jansma
(Veenwouden)

Brand, Berry (2013), *Nieuw licht op oude wegen. De wegen die de apostolische beweging volgde vanaf de oorsprong (circa 1830) tot Het Apostolisch Genootschap anno 2011*, (Uitgave Stichting J.H. van Oosbreelezing), Delft: Eburon, pp. 704, €49,50.

Besier, Gerhard & Katarzyna Stokłosa (Hgg.) (2013), *Jehovas Zeugen in Europa – Geschichte und Gegenwart* (Studien zur Kirchlichen Zeitgeschichte. Studies in Contemporary Church History: Band 1. Belgien, Frankreich, Griechenland, Italien, Luxemburg, Niederlande, Portugal und Spanien), Berlin: LIT-Verlag, pp. 736, ISBN 9783643115089 (gebonden editie), €24,80.